

skrev sina handlingar som ett uttryck för oförstånd, tolkades deras normbrott som uttryck för kvinnlighet och straffades inte lika hårt.

Genom att visa hur den tidens måttstock tog sin utgångspunkt i dikotomin sedlig–icke sedlig, snarare än dagens homosexualitet–heterosexualitet visar Lundahl hur beroende vi är av samhällsnormer. Hur problematiskt det kan vara att överföra våra nutida begrepp som homo- och bisexualitet på en tid där de begreppen inte hade en särskild betydelse annat än att de var en ur mängden av osedliga handlingar.

Lundahl riktar kritik mot forskning som framställer intresset för homosexualitet som ett karaktäristiskt kännetecken för vetenskapliggörandet av kön och sexualitet i slutet av 1800-talet. Snarare menar Lundahl att fortplantningsbiologin som präglades starkt av ett moraliskt och religiöst tänkande dominerade den medicinska diskursen ännu en bit in på 1900-talet. Hon menar att när den samkönade intimiteten särskildes så tolkades den likt andra icke-reproducerande handlingar utanför äktenskapet som ”en last, en synd eller en omoralisk sjukdom”. Lundahl ifrågasätter att ett nytt könsvetenskapligt tänkande skulle ha erövat tolkningsföreträde över könsdriften vid sekelskiftet 1900. Ett viktigt argument i detta menar Lundahl är att fångvännernas intimitet inte marginaliserades som individer med ett särskilt begär utan snarare tolkades utifrån kulturella föreställningar om ”kvinnans osedlighet” och ”oroväckande sinnlighet”. Även om kvinnors samkönade begär särskildes och definierades så var de inte homosexuella individer i första hand utan kvinnor. Detta till skillnad från män som tolkades som homosexuella individer snarare än utifrån kollektivet män.

Under denna tid saknade kategoriserandet av homo- och heterosexuella eller bedömning av begärets autenticitet mening. Det centrala, menar Lundahl, var snarare handlingens förhållande till sedligheten. Det är först en bit in på 1900-talet ett nytt sätt att tolka intimiteten börjar framträda, där det inte bara är handlingens sedlighet som bedöms utan även dess äkthet.

Lundahl betonar avslutningsvis att det avgörande är vilka normer som förmedlas om de jag vi kan föreställa oss: hur vi ser på oss själva. Att homosexualitet på senare tid alltmer kommit att normaliseras; uppfattas som en annorlunda men ändå som en normal företeelse, innebär inte att vetandet och vår förståelse utvecklats utan att det är en effekt av en process där intimitetens villkor omformulerats. En normalisering av homosexualiteten är inte liktydigt med att heterosexualiteten mist sin ställning som norm, snarare är det ett uttryck för att de möjligheter till överskridande som ständigt uppstår måste hanteras. I denna process normaliseras vissa överskridanden för att andra ska kunna framhållas som onormala.

Hanna Bertilsdotter

Nazismens homoerotiska rötter

Lothar Machtan: Hitlers hemlighet. En diktators dubbelliv. Forum Stockholm 2001 (325 sidor)

Lothar Machtans bok om Adolf Hitlers homosexualitet har presenterats som något sensationellt: ”en ny bild av Hitler”. Ändå är själva frågan gammal skåpmat från 1930-talet, då nazisternas motståndare riktade in sig på den ganska öppna homosexualitet som återfanns i kretsen kring Hitler och som man gärna pådyvlade honom själv. Det nya i Machtans framställning skulle då vara att han nu kunnat bevisa att påståendet var riktigt.

Det skall omedelbart sägas att Machtan på intet sätt lyckats med detta. På ett sätt som måste betraktas som en skam för en historiker av facket (han är professor i nyare tidens historia i Bremen) tar han från början för givet det som skulle bevisas: redan i inledningen talas om Hitlers homosexualitet som en given sak. På oerhört lösa grunder framför han t.ex. hypotesen att Hitler 1911-14 skulle ha försörjt sig som homosexuell prostituerad i Wien och München och inte på försäljning av sina bilder (han var som bekant en misslyckad konstnär): ”Att Hitler skulle ha kunnat livnära sig på sin mycket måttliga talang är helt osannolikt” (s. 58). Med tanke på Hitlers många gånger dokumenterade olust mot kroppslig beröring torde tvärtemot Machtans hypotes vara helt osannolik.

Till bokens ovetenskapliga intryck bidrar också det bitvis vulgära språket. Här ligger emellertid troligen orsaken i den minst sagt undermåliga översättningen. Den tyske översättaren tycks inte ha någon känsla för det svenska språkets nyanser. Han använder t.ex. många gånger det mycket vulgära uttrycket ”stjärtgossar” utan citattecken som beteckning på homosexuellt prostituerade. Antagligen är det ett försök till ordagrann översättning av det tyska ”Puppenjunge” med liknande betydelse, ett ord som dock kan användas i seriös text, särskilt i dess anständigare variant ”Puppenjunge”. Schablonhälsningfrasen ”Gnädige Frau”, motsvarande ”högtärad fru” eller i tilltal ”damen” översätts med ”kära nådiga frun”. Att översätta uttrycket ”meine schönste Zeit” med ”min vackraste tid” i stället för ”min bästa tid” i Hitlers uttalande: ”Den tid då ingen kände mig var min vackraste tid” (s. 117) borde utesluta översättaren från alla vidare översättningsuppdrag. Den dåliga översättningen påverkar också själva bevisföringen. Machtans huvudvittne, Hitlers forne fältkamrat Hans Mend, berättar att någon i kasernen en natt sagt om Hitler och hans dåvarande gode vän och ordonnanskamrat Ernst Schmidt när man hörde att det prasslade i höet: ”Se där, två böjiga bröder!” Uppenbart har tyskan haft ”zwei Warme

Bröder”, ett klassiskt uttryck för homosexuella som emellertid har en vitsig dubbelmening som helt saknas i den svenska översättningen.

Som inledningsvis sagts har Machtan inte lyckats bevisa sin tes. Uppenbarligen hade Hitler i ungdomen mycket varma vänskapsförhållanden, som kan förmodas ha haft en homoerotisk prägel, med några veka och ganska vackra yngre män, men det är ju ingen ovanlig fas i många pojkars uppväxt. I de kulturer där kvinnorna hålls strängt åtskilda från männen och fria kärleksförbindelser mellan ungdomar inte är tillåtna, som t.ex. i Medelhavskulturerna och Indien, uppträder som känt de unga männen ofta även rent fysiskt mer kärleksfullt mot sina bästa vänner än mot sina utvalda tillkommande. Att något direkt sexuellt förhållande skulle ha förekommit förefaller inte troligt, även om Machtan tvärsäkert påstår detta. Att de inblandade unga männen bestämt förnekar att Hitler skulle ha visat homosexuella tendenser har i och för sig knappast något bevisvärde men kan heller inte användas för att bevisa motsatsen.

Machtan framhåller också efter Hirschfeld att på sådana unglarshotell där Hitler tidvis bodde var homosexualiteten ”ett omtyckt och ingalunda bara teoretiskt samtalsämne” (s. 48f). Han utgår därefter från att Hitler 1909-10 på ett unglarshotell i Wien hade ett förhållande med en asocial tjugofemåring, Hanisch, som då hjälpte honom att sälja sina bilder men på 1930-talet blev fast för att försöka prångla ut falska varianter. Hanisch berättade senare om deras gemensamma tid på hotellet och också om Hitlers förhållande till kvinnor. Författaren kommenterar: ”Varför undvek också han temat homosexualitet? [...] Förmodligen [...] för att skydda sig själv, föll han inte för frestelsen till sexuell brännmärkning och tog i stället upp temat 'Hitler och kvinnorna' ” (s. 52). Machtan hävdar vidare att de båda tillsammans använde bildförsäljningen ”som en riskfri väg till prostitution”, något som han själv betecknar som en djärv men plausibel tolkning. Läsaren har svårt att hålla med.

Vad som däremot förefaller klart är att Hitler uppskattade den homosociala omgivning som erbjöds under hans tid som krigsfrivillig i den tyska armén 1914-1918. Machtan bygger mycket på en uppteckning av en av Hitlers krigskamrater som ordonnans, den ovan nämnde Mend, som 1932 gav ut en hyllningsbok till kamraten ”Adolf Hitler im Felde”, men som senare av sårad fåfånga angrepp Hitler offentligt och antydde att han i sin bok medvetet förtigit ett och annat, varför Hitler inte borde sätta sig på så höga hästar. Efter en arrestering och en senare fängelsedom för otukt med minderårig, vilket han tydligen gjorde Hitler ansvarig för, föll han 1939 in i beskyllningarna mot Hitler för homosexualitet: det var därför han inte gifte sig, det var likadant med honom som med Hitlers tidigare vän, SA-ledaren Röhm. Han intresserade sig inte för kvinnor. Det var i detta sammanhang han förhördades och gav upphov till det s.k. Mendprotokollet, bokens viktigaste ”bevis”.

Andra ”bevis” är berättelser om olika tyvärr försvunna polisakter som skulle ha innehållit berättelser om Hitlers tillfälliga förbindelser med unga män. En Eugen Dollman som i Italien 1949 gav ut boken ”Roma Nazista” har utförligt citerat ur några sådana akter som han redan 1923 under en fest skulle ha fått uppläst för sig av generalen Otto von Lossow och som denne skulle ha förvarat i sitt privata kassaskåp. Eftersom inga samtida uppteckningar tycks föreligga har berättelsen naturligtvis ringa källvärde.

Machtan hänvisar också till några nedteckningar av några själva homosexuella, som Klaus Mann och dennes vän författaren Erich Ebermayer. Klaus Mann byggde sin tolkning på granskning på nära håll av Hitlers fysiologi, som han tyckte hjärtligt illa om. Ebermayer bygger sina uppgifter på vad andra ”initierade” homosexuella berättat. Det är dock mycket vanligt att homosexuella beskyller sina belackare för att själva vara homosexuella – många gånger visserligen inte utan orsak, men knappast användbart som bevis.

Vad som torde stå klart är att Hitler inte hade några kända sexuella relationer till kvinnor, något som han själv motiverade med att han var ”gift med politiken i en sådan utsträckning att jag inte kan tänka mig att dessutom ’förlova mig’ ” (s. 225). Även förbindelsen med Eva Braun tycks enligt flera samtida närstående iakttagare ha varit utan sexuellt fullföljande (s. 258). Uppenbarligen var han sexuellt hämmad, något som överensstämmer med hans uppgivna motvilja mot kropps-kontakter. Machtans slutsatser om sexuella förhållanden med olika åtminstone bisexuella, mer tvivelaktiga figurer som utrikespresschefen Ernst Hanfstaengl (som i efterlämnade papper talar om Hitlers ”mycket uttunnade homosexualitet”, s. 227) och Hitlers tidigare assistent Kurt Lüdecke, verkar helt ohållbara. Däremot torde ingen idag förneka att det nära förhållandet mellan Hitler och hans vackra och charmerande arkitekt Albert Speer hade starka homoerotiska komponenter, även om Speer kanske inte själv var medveten om förbindelsens karaktär. Flera iakttagare har också uttalat sig om den nära och sannolikt homoerotiska förbindelsen mellan Hitler och hans ställföreträdare Rudolf Hess, som skulle ha utvecklats under deras gemensamma fängelsevistelse på borgen Landsberg 1924.

Den nazistiska homoerotikens rötter

Egentligen är ju frågan om Hitlers egen eventuella homosexualitet ointressant. Viktigare är däremot hela den nazistiska rörelsens anknytning till homoerotik. Det är här Machtans bok har sitt värde. Den koppling som gjordes mellan den homosexuelle SA-ledaren Röhm, nazisterna och homosexualitet fick den tyska vänstern att från 1931 angripa homosexualiteten som ett utslag av nazistisk dekadens, efter att tidigare under lång tid ha stött de homosexuellas strävanden att avskaffa den förhatliga antihomosexuella strafflagparagrafen 175. Redan 1932

varnade den antinazistiske författaren Kurt Tucholsky för sammanblandningen och den unge homosexuelle vänstermannen Klaus Mann kritiserade skarpt i artikeln "Homosexualität und Faschismus" 1934 denna form av antinazistisk propaganda.

Trots att det känns osmakligt att framhålla denna koppling är det ett faktum att den finns. George Mosse ("Nationalism and sexuality" 1985) beskriver det sätt på vilket glorifieringen av kroppslig skönhet, främst hos mannen, i den tyska nudismen och ungdomsrörelsen var knuten till vissa former av germansk nationalism. Den germanska nationalismen placerade den kraftfullt byggde, välproportionerade nakna mannen – t.ex. som krigskämpe – på piedestal för att representera nationens kraft och dess strävan, ett ideal som också starkt kom att präglade den nationalsocialistiska människosynen (jfr "Schwule und Faschismus" 1983 ss. 52-58). Mycket av nazisternas "Blut und Boden"-propaganda, antisemitism, "rashygien", civilisationskritik och förgudande av den unge, hänsynslöse "ariske" mannen hämtade nazisterna också direkt från den vid sekelskiftet framväxande tyska naturiströrelsen, vars främsta ledare var antisemiterna och germandyrkarna Heinrich Pudor och Richard Ungewitter. Deras efterföljare förläggaren Eugen Diederichs (som med förkärlek uppträdde i svensk folkdräkt) införde i sitt Sera-sällskap för främst nakenkultur som symboler hakkorset och solhjulet, vilka senare togs över av nazisterna. Konstnären Hugo Höppener, med artistnamnet Fidus, gjorde stark propaganda för rörelsen med sina vitt spridda bilder av nakna, starka unga "ariska" män, av vilka den mest kända är "Bön till ljuset" i flera versioner, en blond naken ung man med uppsträckta armar i ett obestämt nordiskt landskap. I Fidus bilder förekommer kvinnorna bara någon gång i bakgrunden och många av hans teckningar står som mönster för den kommande nazistiska propagandabilden. Följdriktigt blev han tidigt medlem i det nya nationalsocialistiska partiet, till vilket han hyste stora förhoppningar som fullföljare av hans program. Även om Fidus själv var gift är hans bilder starkt homoerotiska.

Nära anknuten till naturiströrelsen var Wandervogel-rörelsen, en nationalkonservativ borgerlig ungdomsrörelse, rekryterad bland pojkar som till skillnad från sina jämnåriga kamrater från arbetarklassen hade små möjligheter att stilla sin sexualhunger tillsammans med flickor. Ulfried Geuter ("Homosexualität in der deutschen Jugendbewegung" 1994) har framhållit förekomsten inom Wandervogel-rörelsen av samma exalterade erotiska bindning mellan unga pojkar och deras manliga ledare som skulle komma att präglade den senare Hitler-Jugend.

Redan Hirschfeld beskrev i "Die Homosexualität des Mannes und des Weibes" 1914 Wandervogel-rörelsens svärmiska homoerotiskt färgade vänskapskult och principiella avståndstagande från närmande till flickor, som för heterosexuella

unglingar blev en genomgångsstation före det utvecklade sexuallivet, medan homosexuella gärna stannade kvar inom rörelsen som ledare och utnyttjade sin pedagogiska talang och sitt intresse för växande manlig ungdom. Homosexualitetens betydelse för denna manliga ungdomsrörelse påpekades först av Hans Blüher i de båda böckerna "Der Wandervogel als erotischer Phänomen" (1912) och "Die Rolle der Erotik in der männlichen Gesellschaft" (1917/18). Blüher, som själv var ledare inom rörelsen, hävdade att alla organisationer utanför familjen var uppbyggda på homosexuella känslor hos männen för deras ledare, "manshjältar". Blüher var sannolikt inte själv utövande homosexuell, även om han hyllade homoerotiken och föraktade kvinnorna annat än som sexualobjekt och mödrar, en uppfattning som låg nära den nationalsocialistiska rörelsen som han senare stödde. I sina memoarer "Werke und Tage" (1953) hävdar Blüher som Machtan (s. 96) framhåller att Hitler väl kände till hans böcker och visste att den sammanhållande kraften i hans rörelse var densamma som i Wandervogel-rörelsen. Den tidigare nämnde Ebermayer skriver 1934 i samband med "Röhmkuppen" i sin dagbok: "Den nationalsocialistiska rörelsen – inte bara Röhmklücken – var under sin kamptid ett 'mansförbund' av det slag Blüher tecknat i sina böcker, med homoerotik som drivande kraft" (s. 189). Machtan citerar också ur Blühers efterlämnade skrifter: "Under den första tiden efter maktövertagandet trodde många företrädare för manlig heroism att klockan äntligen slagit för ett avskaffande av §175. Ty de och deras likar hade använt sina starka, i eros förankrade och uttömda, krafter för sin Führer och för upprättandet av en ny mäktig stat" (s.194).

Förutom Blüher fanns det som Machtan påpekar också en annan homoerotisk propagandist som påverkade det unga nationalsocialistiska partiet, reformpedagogen Gustaf Wyneken. Wyneken, som var nära vän med Ebermayer, startade 1906 en reformskola i Wickersdorf, en internatskola med 140 elever byggd på stor frihet, en djupt humanistisk inställning och ett varmt vänskapsfullt förhållande mellan elever och lärare (Thijs Maasen: "De pedagogische eros in het geding" 1988). Till skolans egenheter hörde att gymnastik och idrott på antikt sätt skulle ske utan kläder i den ovan nämnda naturiströrelsens anda. Wyneken åtalades och dömdes 1920 för att utan kläder alltför kärleksfullt ha omfamnat två likaledes nakna yngre elever. Han försvarade sig genom skriften "Eros" (1921), i vilken han tog avstånd från modern homosexualitet och jämförde sitt uppträdande med de antika grekernas "pedagogiska eros". Den samlade ungdomsrörelsen vädjade till regeringen i Thüringen att benåda Wyneken, vilket också skedde 1923. Rudolf Hess hustru Ilse har som Machtan påpekar (s. 126) framhållit att det just var Blühers och Wynekens "tankar och impulser" som sysselsatte vissa medlemmar av den unga nationalsocialistiska rörelsen.

Hur går då detta ihop med Hitlers tidigt visade avsky för Hirschfeld och hans

reformistiska rörelse för homosexuella? År 1921 blev Hirschfeld under ett besök i München överfallen av unga högerextremister, men klarade sig med en skallfraktur. Vid ett möte med det nygrundade nazistpartiet i samma stad uttalade den ännu ganska okände Adolf Hitler att Hirschfeld och inte förövarna borde åtalas:

Jag kan inte förstå att sådana människor inte släpas inför domarskranken. Tvärtom skyddar statsåklagaren såna där svinjudar! Då måste folket ta till självhjälp och utöva folkjustis. Hade jag själv varit i München hade jag också givit honom ett antal örfiljar. För vad denne gamle svinjude saluför innebär ett gement förhånande av folket. (Cit.eft. Silverstolpe 1984 s. 147)

Förutom att vara jude personifierade Hirschfeld den traditionella effeminerade homosexuella gruppen, "en kvinnas själ i en mans kropp". Han blev känd som försvarare för män som åtalades för penetrerande sexualitet (den enda form av homosexualitet som var förbjuden i den tyska strafflagen tills lagen ändrades 1935 efter Röhm-kuppen). Även bland homosexuella hade han motståndare som betraktade honom med samma avsky. Ledaren för denna "manliga" rörelse var Adolf Brand, som var redaktör för tidskriften *Der Eigene*, den första homosexuellt präglade tidskrift som publicerade erotiska bilder på nakna män. Brand utgav också homoerotiska aktstudier i naturiströrelsens nationalrasistiska anda, med titlar som "Rasse und Schönheit" och "Deutsche Rasse". Adolf Brands bitterhet mot Hirschfeld och dennes teorier och rörelse kommer fram ännu i hans avskedsbrev sedan hans tidskrifter och boklager slutligen konfiskerats av nazisterna i november 1933. Han framhåller att han liksom nazisterna bekämpat Hirschfeld, men inte för att denne var jude, utan på grund av Hirschfelds "pseudovetenskapliga" verksamhet, hans mångåriga hårdnackiga bestridande, mot bättre vetande, av den allmänt utbredda bisexuella läggningen och hans krampaktiga förfälskning av den samkönade driften till att bara gälla som en specifikation för så kallade urningar, vilket blev en katastrofal fara för hela den samfälliga rörelsen:

Hans falska och löjliga urningsteori, som degraderade de manligaste männen i världshistorien till halvkvinnor och tjänare, har vi att tacka för den upprörda instinktiva motviljan hos alla sunda och naturligt kännande folkskikt. Och nu inte minst rikskanslerspartiets nuvarande förföljelse. ("Homosexualität in der NS-Zeit" 1993 s. 64)

De ledande anhängarna av Brands rörelse var efter antikt grekiskt mönster gifta samtidigt som de sökte sexuella förbindelser med ynglingar. Som Machtan påpekar gällde det sannolikt också för många av de nationalsocialistiska ledarna före Röhm-kuppen.

Som Machtan framhåller innebar denna en radikal förändring av Hitlers inställning till homosexualiteten inom den egna rörelsen och inom Tyskland i allmänhet. År 1931 hade Hitler till mäktig stabschef för den paramilitära organisationen SA från Bolivia återkallat den ärrade kaptenen Ernst Röhm, en av hans tidigaste medarbetare, vilken som Hitler väl kände till var ganska öppet homosexuell i Brands anda. Detta föranledde den socialdemokratiska tidningen *Münchener Post* att som ett led i propagandan mot nazisterna starta en kampanj mot Röhm och ett par nära medarbetare med utgångspunkt i deras homosexualitet. I en artikel rubricerad „Warme Bruderschaft im braunen Haus. Das Sexualleben in Dritten Reich“ hävdade tidningen, glömsk av socialdemokratiska partiets tidigare stöd för kampanjen mot §175, att nationalsocialistiska partiet var totalt genomsyrat av „onaturlig otukt“. Sedan Hitler låtit uttala sitt oreserverade stöd för Röhm offentliggjorde den socialdemokratiska presstjänsten 1932 några privatbrev från Röhm i Bolivia, där han öppet avhandlar sina homosexuella preferenser. Trots detta uppträdde Hitler efter maktövertagandet 1933 demonstrativt med Röhm vid sin sida och avvisade alla vädjanden från bl.a. Göring att ingripa mot denne liksom mot den homosexuella "förvildningen" inom Hitler-Jugend (Silverstolpe: "Homosexualitet i Tredje riket" 2000, s. 75f). Genom Röhm's ingripande skyddades också till en början en del av den homosexuella subkulturen: vissa lokaler som 1932 stängts av den föregående konservativa centerpartiregeringen i deras aktioner mot den homosexuella rörelsen fick åter öppnas.

Uppenbarligen för att göra sig av med Röhm och den alltför starka SA-rörelsen lät emellertid Hitler 1934 med deras moraliskt upprörande homosexuella betende som förevändning utan dom eller rättegång döda Röhm och en rad av dennes närmaste män efter en razzia på ett hotell där SA-ledningen på Hitlers order samlats den 30 juni. Ingripandet tillfredsställde också de båda utpräglat heterosexuella naziledarna Göring och Goebbels. SS-ledaren Heinrich Himmler fick efter SA-likvidationen uppgiften att leda ett korståg mot homosexualiteten både inom den egna rörelsen och i Tyskland i allmänhet. Den 18 februari 1937 höll han inför höga SS-officerare ett långt tal som utgör det viktigaste dokumentet om nazisternas ideologiska syn på homosexualiteten (återgivet i „Schwule und Faschismus“ ss. 39-48 och hos Silverstolpe 2000, ss. 133-148). Förföljelserna av de homosexuella motiverades här inte främst av moraliska skäl utan som en otillåten och för tyska folket skadlig form av frivillig barnlöshet på samma sätt som man betraktade abort.

Machtan för fram som en nyhet att det skulle ha varit Hitler själv som såg till att de komprometterande breven från Röhm publicerades redan 1932. För läsaren är det dock svårt att se någon logik i detta, eftersom det gav opposition anledning till angrepp under den viktiga valrörelsen.

Machtan visar att Hitler trots den officiella förföljelsen av homosexuella som intensifierades efter lagändringen 1935 tolererade och stödde många uttalat homosexuella och förhindrade myndigheternas aktioner mot dem. Hans stora beundran för Wagner och varma umgänge med dennes efterlämnade familj stördes inte av att han var väl medveten om Wagners bisexualitet och sonen Siegfrieds uttalade homosexualitet. I Berlin kunde under hela perioden fram till krigsslutet en diskret barsubkultur fortleva, och kända homosexuella konstnärer och scenartister som Görings favoritskådespelare Gustaf Gründgens accepterades mot att de ingick skenäktenskap. I oktober 1937 utfärdade Himmler en förordning att arrestering av skådespelare eller konstnärer på grund av otukt mot naturen bara fick göras efter hans föregående medgivande och när någon hade tagits „på färsk gärning“; det framhölls emellertid att detta endast gällde „helt omistliga“ personer ur kulturlivet („Homosexuelle Häftlinge im Konzentrationslager Buchenwald“, officiell dokumentsamling från lägermuseet u.å. s. 45). Även homoerotiska aktivister och propagandister som Adolf Brand och Hans Blüher lämnades ifred.

Machtan framhåller utan andra bevis än samtida skvaller att Hitler-Jugends ledare Baldur von Schirach var homosexuell; ett påstående som trots allt förefaller plausibelt. Den nazistiska ungdomsrörelsen som av honom byggdes upp på Wanderfögel-rörelsens grundval hade också starka inslag av kvinnoförakt, homosocialitet och homoerotisk gemenskap. Den hänsynslöse, hårda och kroppsligt välbyggda ynglingen hyllades som det stora föredömet. I den nazistiska propagandan var vackra „ariska“ unga pojkar ur Hitler-Jugend i sensuella kortbyxor eller blonda unga män i välsittande uniformer ständigt ett återkommande inslag, bilder som uppskattades som pornografi av många homosexuella män. I den hårt reglerade nazistiska konsten intog också Hitlers älsklings-skulptör Arno Breker en ledande plats med sina nästan pornografiskt erotiska skildringar av nakna unga män.

Sammanfattningsvis kan sägas att Lothar Machtans bok, utan att på något sätt svara upp mot sitt uttalade syfte att bevisa Hitler egen homosexualitet, ändå ger en intressant belysning av kopplingen mellan nationalsocialismen och manlig homoerotik.

Göran Söderström

Gayvärldens Who is Who

Robert Aldrich, Garry Wotherspoon (red.): Who's Who in gay & lesbian history (I) From antiquity to World War II, (II) From World War II to the present days
Routledge, London and New York 2001, 502 resp. 460 sidor

Bra uppslagsböcker hör till de viktigaste verktygen i all slags forskning. Längre var bristen på sådana stor i facket Gay and Lesbian Studies, men med den dramatiska ökningen av verksamma forskare under senare år har en hel del av behoven blivit fyllda. Av de mest användbara uppslagsböckerna i ämnet kan särskilt nämnas den stora tvåbandsutgåvan redigerad av Wayne R. Dynes, *Encyclopedia of Homosexuality* från år 1990. Verket innehåller bl.a. många personbiografier, även om enstaka artiklar har kritiserats särskilt från lesbisk sida. Det finns också ett antal lättsammare anglosaxiska biografiska uppslagsverk, som t.ex. *The gay books of days* av Martin Greif 1982 (1985). På tyska finns många viktiga personupplysningar i de båda berlinanknutna *Eldorado. Homosexuelle Frauen und Männer in Berlin 1850-1950* 1984 och *100 Jahre Schwulenbewegung* 1997, båda egentligen utställningskataloger. Det senare verket inskränker sig inte till det tyska området; även Sverige och de ledande svenska föregångsmännen finns med i ett kapitel. På senare tid har också ett rent biografiskt lexikon utkommit: Bernd-Ulrich Hergemöller, *Mann für Mann, Biographisches Lexikon zur Geschichte von Freundschaft und mann-männlicher Sexualität im deutschen Sprachraum* 1998. Alla dessa, med undantag kanske för Greifs lättsammare arbete, utmärker sig för hög vetenskaplig kvalitet och innehåller artiklar skrivna av ledande forskare inom ämnet.

Detsamma kan sägas om det nu utgivna tvåbandlexikonet. Forskningen har under åren gått framåt, och mycket finns här som saknas i de äldre arbetena. Tonvikten ligger inte oväntat på det anglosaxiska området; särskilt inom det i äldre tider så viktiga tyska området saknas många namn, men detta kompenseras ju av Hergemöllers tyska specialverk. Biografierna inskränker sig inte till de homosexuella själva, även andra viktiga personer med anknytning till ämnet finns med, som t.ex. svenska ABBA och Diana, Princess of Wales. Uppdelningen på de olika banden kan ibland ifrågasättas: Benjamin Britten och Christopher Isherwood hittar man i del 2, trots att de hade en viktig del av sin verksamhet redan före världskriget.

Svenska namn återfinns också i detta uppslagsverk, men i en mycket blygsam skala. I den senare delen förekommer inget förutom ABBA, medan Danmark har t.ex. Martin Elmer och Wilhelm von Rosen, Norge Gerd Brantenberg,